

Sygn. akt V CSK 127/14

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 stycznia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Mirosław Bączyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Agnieszka Piotrowska

SSN Bogumiła Ustjanicz

w sprawie z powództwa "B." S.A. w S.
przeciwko Przedsiębiorstwu Robót Inżynieryjnych "P.- A." S.A. w W.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 9 stycznia 2015 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 24 września 2013 r.,

I. oddala skargę kasacyjną;

II. zasądza od powoda na rzecz pozwanego kwotę 5.417 (pięć tysięcy czterysta siedemnaście) zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

UZASADNIENIE

Strona powodowa - „B.” S.A. domagała się zasądzenia od strony pozwanej - „P.-A.” S.A. kwoty 616.009 zł z odsetkami stanowiącej część wynagrodzenia za dostarczone prefabrykaty zbrojeniowe. Sąd Okręgowy uwzględnił w całości żądanie powódki (w nakazie zapłaty), a po wniesieniu zarzutów przez stronę pozwaną, uchylił ten nakaz i oddalił powództwo po dokonaniu następujących ustaleń.

W dniu 21 września 2008 r. strony zawarły umowę dostaw prefabrykatów zbrojeniowych, przeznaczonych na prowadzoną przez stronę pozwaną budowę (k. 37-42 akt). W toku wykonywania umowy powódka wezwała pozwaną do ustanowienia zabezpieczenia do kwoty 1 500 000 zł przez złożenie gwarancji (bankowej, ubezpieczeniowej), akredytywy dokumentowej lub innego realnego zabezpieczenia pod rygorem odstąpienia od umowy odnośnie do dalszych partii dostaw. Pozwana odmówiła ustanowienia zabezpieczenia, wyjaśniając, że nie pozostaje w opóźnieniu z bieżącymi płatnościami. W związku z tym powódka odstąpiła od umowy dostawy na podstawie art. 612 k.c. w zw. z art. 552 k.c. (oświadczenie z dnia 25 lutego 2011 r.) w zakresie niewykonanych jeszcze dostaw elementów budowlanych. Oświadczenie to strona pozwana (odbiorca elementów) uznała za nieskuteczne i obliczyła odpowiednie (dwie) kary umowne, które miały obciążać powódkę w wysokości 287.745,19 zł. Twierdziła też, że poniosła szkodę (w wysokości 403.763,49 zł), obejmującą równowartość zapłaconej ceny innemu dostawcy takich samych materiałów po zawarciu z nim umowy z dnia 30 kwietnia 2011 r. Należności z tytułu kar umownych i odszkodowania zostały następnie objęte oświadczeniem o potrąceniu w pełnym zakresie z wierzytelnościami powódki o zapłatę.

W ocenie Sądu Okręgowego, nie wystąpiły podstawy do odstąpienia od umowy z dnia 21 września 2009 r., zarówno w świetle art. 552 k.c., jak i w oparciu o postanowienie § 7 ust. 2 i § 7 ust. 3 umowy, tj. ex lege i ex contractu. Na dzień złożenia oświadczenia o odstąpieniu nie istniało zagrożenie kontynuacji działalności pozwanej spółki, wskaźniki płynności były zadowalające, spółka miała dodatni kapitał własny, nie było zagrożenia co do jej wypłacalności i zwłoki w dokonywaniu

płatności, nie zachodziły też okoliczności uzasadniające jej upadłość. Wprawdzie sytuacja tej spółki uległa pogorszeniu w toku obowiązywania umowy, co mogło powodować chwilowe opóźnienie w płatnościach, jednakże spadki i wzrosty kondycji finansowej podmiotów gospodarczych są zjawiskiem normalnym w gospodarce rynkowej.

W wyniku dokonywania skutecznego potrącenia przez stronę pozwaną nastąpiło pełne skompensowanie wierzytelności dochodzonej w pozwie i przedstawionej do potrącenia (art. 498 k.c.).

Sąd Apelacyjny uwzględnił częściowo apelację strony powodowej i zasądził od pozwanej na rzecz apelującej kwotę 287.745,19 zł z odsetkami, oddalił powództwo w pozostałym zakresie.

Sąd drugiej instancji podzielił ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego. Przyjął, że intencją powódki było odstąpienie od umowy dostawy na podstawie art. 552 k.c., a nie w oparciu o postanowienia § 7 pkt 2 i § 7 pkt 3 umowy z dnia 21 marca 2008 r. Odstąpienie to okazało się jednak nieskuteczne, bowiem nie wystąpiła przewidziana w art. 552 k.c. przesłanka w postaci ukształtowania się stanu majątku pozwanej w taki sposób, że było wątpliwe, czy zapłata ceny za część rzeczy, które mają być dostarczone pozwanej, nastąpi w terminie wynikającym z umowy. Wprawdzie sytuacja finansowa pozwanej uległa pogorszeniu w 2010 r., ale należało brać pod uwagę wartość majątku pozwanej, wielkość jej obrotów finansowych, wielkość kapitałów i te elementy nie uzasadniały wniosku o istnieniu „obiektywnie realnego zagrożenia płatności na rzecz powódki”. Nie bez znaczenia była też wielkość należności za przyszłe dostawy. Pozwana miała płynność finansową, zdolność kredytową, nadal prowadzi rozległą działalność gospodarczą.

Po stronie pozwanej nie powstały roszczenia z tytułu kar umownych (§ 7 ust. 2 i ust. 3 umowy), ponieważ powódka jako podstawę odstąpienia od umowy wskazywała art. 552 k.c. Składając takie oświadczenie (nieskutecznie w świetle tego przepisu), powódka zaprzestała w istocie wykonywania umowy i „doprowadziła w rezultacie do jej wygaszenia w części niewykonanej”. W konsekwencji powinna odpowiadać za szkodę spowodowaną taką sytuacją, obejmującą należności

zapłacone przez stronę pozwaną innemu kontraktowi za dostarczone, podobne materiały budowlane (prefabrykaty zbrojeniowe) według ceny określonej brutto (z podatkiem VAT). Należne pozwanej odszkodowanie 328.263 zł powinno być zatem objęte zarzutem potrącenia (art. 498 k.c.), co prowadziło w konsekwencji do pomniejszenia dochodzonej przez powódkę kwoty do sumy 287.745 zł (pkt I wyroku Sądu Apelacyjnego).

W skardze kasacyjnej strony powodowej, dotyczącej kwoty odszkodowania (328.263 zł), podnoszono zarzut naruszenia art. 552 k.c. i art. 361 k.c. Skarżący wnosił o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, ewentualnie - o uchylenie zaskarżonego wyroku w zakresie oddalającym powództwo (pkt I.3) i rozpoznanie istoty sprawy przez zasądzenie od pozwanej na rzecz powódki kwoty 328.263 zł jako reszty należności za dostarczony towar.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W związku z tym, że w skardze kasacyjnej podniesiono jedynie zarzuty naruszenia prawa materialnego, ocena ich zasadności może być dokonywana na podstawie ustaleń faktycznych dokonanych przez Sady meriti (art. 393³ § 3 k.p.c.).

W rozpoznawanej sprawie zasadnicze znaczenie ma interpretacja art. 552 k.c. w zw. z art. 612 k.c. Strony wiązała kilkuletnia umowa dostawcy prefabrykatów zbrojeniowych niezbędnych stronie pozwanej (odbiorcy dostaw) do wykonywania własnych robót budowlanych. Strona powodowa powołała się na przepis art. 552 k.c. (w zw. z art. 512 k.c.) i Sąd drugiej instancji trafnie przyjął, że takiej podstawy odstąpienie od umowy dostawy nie wyłączają postanowienia umowy z 12 września 2009 r., przewidujące także odpowiednie przyczyny wykonania podobnego uprawnienia przez jedną ze stron (§ 8 umowy).

W sprawie chodzi o drugą, ogólniejszą przesłankę skorzystania z uprawnienia do odstąpienia od umowy przez dostawcę rzeczy, tj. takie ukształtowanie się stanu majątkowego dłużnika (odbiorcy), które powoduje wątpliwości co do możliwości zapłaty przez zobowiązanego w terminie za część rzeczy (partie dostaw) dostarczanych w przyszłości przez dostawcę. Wątpliwości takie dotyczą zatem jedynie tej postaci nienależytego wykonania zobowiązania

(art. 471 k.c.). Trzeba przyjąć, że nie ma znaczenia przyczyna wspomnianej zmiany (ukształtowania) stanu majątkowego strony zobowiązanej do zapłaty, nie ma też znaczenia to, czy stronie uprawnionej znany był ten stan w chwili zawierania umowy (por. jednak np. art. 490 § 2 k.c.). Przepis art. 552 k.c. ma bowiem na celu eliminację dodatkowego ryzyka dla wierzyciela, jakie pojawiło się w związku ze zmianą stanu majątkowego dłużnika (odbiorcy rzeczy) w toku trwania stosunku obligacyjnego.

„Stan majątkowy” zobowiązanego powinien być, oczywiście, oceniany w chwili wykonania uprawnienia kształtującego. Dla skuteczności odstąpienia od umowy na podstawie art. 552 k.c. nie ma zatem znaczenia pozytywna zmiana stanu majątkowego zobowiązanego już po złożeniu oświadczenia, w szczególności nie może on tworzyć podstawy domniemania faktycznego, zgodnie z którym w chwili złożenia oświadczenia o odstąpieniu nie było uzasadnionych podstaw do takiego odstąpienia (nie wystąpiło zagrożenie terminowości zapłaty). Formuła „stanu majątkowego” oznacza, że trzeba mieć na uwadze w ogóle wszystkie elementy komponujące majątek zobowiązanego (niezależnie od jego statusu prawnego). Pozostająca wątpliwość odnośnie do terminowego wykonania zobowiązania oznacza prawdopodobieństwo zagrożenia tego terminu przez zobowiązanego, przy czym pod uwagę należy brać jedynie realne prawdopodobieństwo usprawiedliwione okolicznościami danej sprawy, pamiętając o możliwości fluktuacji elementów majątkowych zobowiązanego w badanym okresie gospodarczym.

Niekorzystna zmiana „stanu majątkowego” zobowiązanego powinna nastąpić w okresie trwania stosunku obligacyjnego (wykonywania umowy sprzedaży lub dostawy). Pojawia się kwestia charakteru (rodzaju) takiej zmiany i określenia (selekcji) jej miarodajnych symptomów.

Niewątpliwie w grę powinny wchodzić zmiany odpowiednio trwałe a nie chwilowe. Należałoby odpowiednio relatywizować zmianę majątku zobowiązanego do rozmiaru jego zadłużenia wobec uprawnionego dostawcy. Niekorzystne zmiany majątkowe nie muszą jednak oznaczać stanu niewypłacalności, wysokiego prawdopodobieństwa niewypłacalności dłużnika lub

zaprzestania płacenia długów. Jeżeli ustawodawca łączy odpowiednie skutki prawne, powstające w ramach stosunku obligacyjnego, ze stanem upadłości dłużnika, to z reguły daje temu wyraz w odpowiednim przepisie (por. np. art. 458 k.c.). Pogorszenie stanu majątkowego dłużnika powinno jedynie usprawiedliwiać prognozę, że pojawił się stan realnego zagrożenia płatności za dostawy w terminie w odniesieniu do niedostarczonych jeszcze rzeczy (partii towarów). O takim realnym zagrożeniu może świadczyć poważne pogorszenie majątku dłużnika w relacji do możliwego poziomu zadłużenia dłużnika o charakterze trwałym, przynajmniej w okresie do czasu zakończenia stosunku obligacyjnego stron. Innymi słowy, przewidziany w art. 552 k.c. stan majątkowy kupującego (dostawcy), uzasadniający skuteczne odstąpienie przez sprzedającego (dostawcę) od umowy, powinien stwarzać realne i poważne zagrożenie terminowej zapłaty za rzeczy, które mają być jeszcze dostarczone w wykonaniu umowy.

W rozpoznawanej sprawie powód zachował wymaganą przez przepis art. 552 k.c. sekwencję zdarzeń (wstrzymanie się z dostawą, żądanie od pozwanego udzielenia zabezpieczenia, złożenie oświadczenia o odstąpieniu od umowy z powołaniem się na ten przepis). Sądy meriti prawidłowo oceniły to, czy w dniu złożenia tego oświadczenia powód mógł mieć uzasadnione wątpliwości co do zachowania terminu zapłaty odnośnie do dalszych partii dostarczanych elementów budowlanych. Dokonał mianowicie szczegółowej analizy stanu majątkowego pozwanego w tym okresie, nie dostrzegając jednak symptomów niewypłacalności (ewentualnej upadłości) strony pozwanej. Wskazał natomiast na ogólną wartość majątku pozwanej, wielkość jej obrotów finansowych, wielkość kapitałów, skalę należności strony powodowej za przyszłe dostawy, płynność finansową i fakt prowadzenia rozległej działalności gospodarczej (por. s. 16 uzasadnienia zaskarżonego wyroku). Analiza takich aspektów stanu majątkowego pozwanej nie mogła uzasadniać wniosku, że powstał - jak trafnie przyjął Sąd drugiej instancji - stan realnego zagrożenia terminu w dokonaniu zapłaty za dalsze partie dostaw elementów budowlanych. W tej sytuacji fakt obniżenia tzw. wiarygodności ubezpieczeniowej (kredytowej), sygnalizowany przez ubezpieczyciela należności przysługujących stronie powodowej, nie mógł mieć zasadniczego znaczenia i nie podważa ostatecznych ocen Sądów meriti w rozważanym zakresie.

Z tych przyczyn należało uznać zarzut naruszenia art. 552 k.c. za nieuzasadniony.

Podatek od towarów i usług (VAT) stanowi oczywiście element cenotwórczy i może tym samym decydować o rozmiarze poniesionej szkody (art. 361 § 2 k.c.). Z ustaleń faktycznych wynika, że strona pozwana nowemu kontrahentowi (dostawcy) uiściła za dostarczone elementy budowlane cenę brutto (z podatkiem VAT). Skoro strona powodowa nie wykazała, aby po stronie pozwanej istniały ustawowe podstawy do odliczenia podatku naliczonego od podatku należnego i aby strona pozwana istotnie taką różnicę podatku ostatecznie odliczyła, to nietrafny okazał się również zarzut naruszenia art. 361 § 2 k.c.

Z przedstawionych względów Sąd Najwyższy oddalił skargę kasacyjną strony powodowej (art. 398¹⁴ k.p.c.) i rozstrzygnął o kosztach postępowania kasacyjnego (art. 98 § 1 k.p.c., art. 108 § 1 k.p.c.).